

Узнесење простора

Обична кућа је закривен простор међу четири кута у којој човек налази свој заштићен интиман кутак. Она нас мање више штити од кише и зиме и осталих незгода на земљи, јер и кућа сама стоји на земљи. Чињеница — сазнање да упркос томе колико је осигурано то утврђење—кућа, живот не траје вечно ни у једној кући као и уопште било где на Земљи. Велика хумка или коначно египатске пирамиде биле су највећи домет настојања продужења постојања на Земљи, зато оне врло тешко и чврсто стоје на земљи. Међутим ово осигурање земаљске привремене вечности није могло да заустави стремљења ка апсолутном уточишту, јер ни у материјалистичком погледу под претпоставком да је земља вечна, не повлачи се закључак да је Земља као небеско тело вечна, увек постоји могућност њене пропасти и морамо рачунати да ћемо једног часа морати да се спасавамо са наше родне груде и да изгубимо њену тежу, можда и тежу сунца на крају.

Још су стари Египћани обожавали сунце, а многи још старији народи имали су покретна божанства, на колима, лађама, која су била вучена разним запрегама и носила сунце, месец или звезде, уствари неко небеско тело, (винчанска култура). Тако и поред поштовања Земље, односно куће на њој упоредо се развијало обожавање и других познатих и непознатих гравитација изражајније од старих Египћана. Хитити из Мале Азије представљали су Сунце. У њих је храм био брод (на санскриту „нава“, на грчком „наос“), на лицу базилике брода стајало је сунце, велика розета кроз, коју је уствари сунце улазило у унутрашњост храма и стварало унутрашње сунце. Цео брод, међутим, вукла је коњска запрега. Упркос велике чежње ка спасењу од пропасти овог света, нужно се развијала и потреба одређености на овом свету, не само великом масом и тежином хумке или кристалног гранита, као у случају пирамиде већ и у виду координатног знака пошто маса и тежина нису више од неприкосновеног значаја већ од привременог значаја док се не напусти овај свет. У том случају било је довољно да се укрсте правци кретања и да се добије у просеку тачка где се налази личност. Тако су Персијанци обележавали своје гробове (слике гробнице Дарија). У овим случајевима гроб престаје да бива предмет обожавања, он је само озна-

чено место кроз које се пролази ка нечему што је изван овог простора. Овај символ крста прошао је касније кроз све цивилизације, најзад кроз хришћанство и добија коначну данашњу форму у Декартовом координатном систему. Тако је дошло до тога да се део грађевине храма вине у простор, да пркоси земљиној тежи и да одваја слободан земаљски простор у затворен простор. Појавила се битна архитектонска конструкција таваница. Неимарски облици без таваница су само велики ваљарски облици. Грчки храм је уствари тимпанон са архитравом, нова површина земље која не стоји на земљи већ је издигнута на стубовима, који воде ка свом врху где почиње да се одиграва догађај. Силе у конструкцији те превазиђене нове земље су силе притиска и силе затезања. Када се савладају обе ове силе, победа над тежом постаје потпуна. Тек појавом армираног бетона или пак чистих челичних конструкција у најновије време тај проблем је најзад решен. Тако хититски хилануми (име храмова) можда први у историји имају конструктивно архитектонски симболизовано одвајање привлачне теже од Земље, у поменутој розети. Статички конструктивно може да се објасни само лук горњег свода, док је доњи свод чисто формалан и нема никакво функционално статичко објашњење. У розети која има зракасте паоце, равнотежа статике потпуно је дезоријентисана. Розета је пре точак него грађевински елемент. Некипут се тај точак не обожава као сунце, већ баш као точак, као што је то у Индији. Међутим точак решава питање само по земљи и тај проблем Велсовски је превазиђен још у самом почетку тиме што је храм дефинисан као лађа која је општији појам него кола. Чувена је проповед светог Јована Златоустога коју је одржао поводом прогањања цркве: „Нека бесни буре у мору, нека бију таласи... лађе Исусове не могу потонути.” Може да се претпостави да су те лађе ослобођене земаљске теже и припадају неком свом гравитационом систему. С обзиром на техничке могућности тога времена, није било могуће да се реши затезање, па је само притисак тешког а ломивог материјала камена доведен до крајњег савршенства. Куполе-сводови подупиру се и нижу у простору једни изнад других, тако да последња купола изгледа као да лебди над земљом. То савршенство постигнуто је у Светој Софији. Дон Нико Луковић износи читаву серију утисака кроз хиљаду и по година што су је оставиле разне славне личности о њој. Купола, главни централни брод, доживљава се као „Небо закачено ланцима за небеса”, „Небески понор”. „Човек више не стоји на земљи већ лебди на небесима” „И сама купола лебди”. По општој оцени цариградска света Софија је зато једна од највећих и најзначајнијих богомоља у историји због њеног јединственог и узнесеног простора, који својим савршеним статичким решавањем поништава тежину масивних блокова, тако да уопште изгледа да се и сам човек уздиже са лакоћом са земље.

У половичном погледу Света Софија, као уметност самога мермера, решила је проблем узнесења (дегравитовања) у могућностима свога времена, које још није знало за армирани бетон и металне конструкције. Донекле знало је за дрво које има исте особине, али могућности овога су ограничене. Конструкције таквог облика нису могле више да се протегну од метар-два. То нам је у историји познато

као доклат на дрвеној конзоли. Ови доклати заиста су лебдели у ваздуху али не у толиком замаху да би превазишли интимне размере стамбене архитектуре. Тек у савремености ова интимна архитектура добила је неслућене размере. Тако два водећа архитекта Франк Лојд Рајт и Корбизје пројектују интимну архитектуру. Франк Лојд Рајт прави вилу над водопадом са конзоллом од 30 метара која стварно лебди и што је још више појачано динамичним водопадом. Корбизје са друге стране потпуно одваја стамбену архитектуру од земље и поставља је на стубове (стамбена зграда у Марсељу). Гравитација нападнута тако са две стране и притиском и затезањем губи тако рећи своју материју, односно масу. Архитектура са својим елементима по тежини постаје неупоредиво лакша него пре, готово бестелесна. Тај правац бестелесне архитектуре доводи скоро до савршенства трећи велики архитекта Мис Ван де Рое у својој архитектури стакла и челика. Стакло је провидно и илузионистички бестелесно, а челик својим нитима готово безначајан тако да архитектура нема никакав карактеристичан облик. Тако како почиње да расте из саме траве тако и нестаје у небу. Овај простор је као неки производ, из епрувете, потпуно вештачки, али у смислу надприродног „чуда“ које не може да се опише ни речима нити обликом. Мана овог облика је у томе што потпуно ту губи интимност, односно материју, макар и са несавршеним, или како се то некад говорило, грешним, облицима, те је ова архитектура више индустријска него хумана. Али исто толико колико је индустријска толико је и апстрактна, па се њена својства ни са техничког ни са духовног аспекта не могу да одбаце, нарочито данас у индустријском времену, већ она треба да се схвате као обележје овог времена. Данас може материјално да досегне већи замах него је то било могуће раније ручном снагом каменорезаца, који су имали довољно времена да испреплетују разновразне облике. И данас су ти облици нужни али тежи се ка њиховој лакој производњи савременим средствима... То практично треба да омогући постизавање неслућенијег и универзалнијег богатства облика него што је то било могуће једном каменоресцу или сликару.

Наше време дошло је путем технике до нове уметности — филма. Филмом може да се представи билошта што човек може да замисли. Можда није далеко тренутак када ће да се појави просторни филм, који ће стварати визију било каквих фантома према било ком тренутном захтеву, па се од архитектуре тражи да буде математички довољна у својим координатима. Овакав материјално савршен простор мора да буде тако аксиоматичан да од њега нема ништа простије у одређеном начину поимања. Ови савршени закони врше творачко освајање простора и од својих суштаствених облика, символа, усретсрећује доживљај отелотворења маште стварности. Стамбена зграда треба да буде та и таква стварност, док за наша стремљења остаје техника тих отелотворења. Први апстрактни сликар Казимир Маљевић својим једноставним апстрактним облицима приписивао је „супрематичу“ то јест експанзију и освајање простора. У сликарству тај појам не може да доживи своје отелотворење пошто оно није примењена уметност. Међутим, у архитектури је то могуће, јер архитектура се доживљава уласком у њу, па поред топлоте која се доживљава, могу да се доживе и остале илузије у простору које

се не тичу искључиво чула вида и слуха. Гледање и слушање филма треба да зависи и од самог места и начина како је то аранжирано у простору. Перспективно ће вероватно бити развојем технике порушене преграде између зграде и брода, па ће и сама илузија моћи да постане стварност. Разуме се, потпуно одвајање од репера неће бити могуће, и зато докуменат најосновнијих истина треба да остане чуван као највећа тајна. То је уствари смисао и функција храма. Зато је чист правац архитектуре Мис Ван де Рое у свом крајњем лимесу бесмислица, немогућност. Зато савршено стилски чисти и до крајности развијени стилови у архитектури не могу да постоје, те ако су тако искристалисани морају и могу да се комбинују тј. да се употпуњују. Од Корбизијеа треба да се узме отворен координатни простор, или поменути персијски крст као ознака, а од Франк Лојд Рајта затворен простор. Практично, Корбизије у овоме би изгледао као крст, као оса путева, усретсрећен вертикалним и хоризонталним масивним равнима од армираног натур-бетона. Ове равни, класично названи зидовима и таваницама, треба да деле простор на пројекционе равни као у Декартовом систему, са имагинарним осама X и Z , представљене путевима. Ове осе кретања треба да се продужавају неодређено далеко, јер представљају кретање, можда и космички аеродром.

Декартов систем био је пронађен много раније у догматском учењу Цркве. У старим правилима за подизање цркава, стоји да исте морају да буду подигнуте у облику крста. Постоје различити крстови у историји архитектуре као уписан и слободан крст. Ово је нужно, да би се отворио улаз у свечани стварни простор у коме је тајна, која није споменута илузија, јер иначе тајна никад не би могла да се открије. Некада су се тајне чувале у кружној апсиди. Ако ту апсиду потпуно ослободимо теже, дегравитујемо, она ће превазићи у куполу и постати питагорејска лопта, односно најчистија архитектура Рајта, која лебди у бестелесном простору чистог стакла без челика, као најчистија архитектура Мис Ван де Рое, а притом само додирује блокове Корбизијеа.

Међутим, архитектура мора да је на земљи, да улази у саму фактуру њене материје, и то фактуру њене исконске материје, из доба њеног постанка, као супротност кристалним облицима вулканске лаве и пепела, који су универзалније небеско тело, интернационални космички аеродром по стилу. Овај органски аморфни материјал је у стилу четвртог великог носиоца савремене архитектуре у својој екстремној еволуцији Антонија Гаудија. Овај ташизам постепено прелази у саму природу, траву, шуму или воду и хоризонт. Као да је у средини храма био вулкан и ерупција, па се све постепено растурило по природи. Кроз ове пределе пролазе беле стазе са свих страна света и укрштају се.

Овакав облик превазилази све што је до сада направљено, мада то што је превазиђено садржи у свом идеалу чистије него икада што се могло замислити. Догме ранијих векова добијају функцију, а дескриптивно највећу динамику. Простом анализом можемо да утврдимо да се овај храм налази у основи уписаног и описаног крста. Оријентација није дефинисана према чврстој форми на земљи, већ пре-

ма небу, тако да могу да се помире (или макар појме) сви супротни правци оријентације догми разних религија.

Све су стране отворене за све народе света. Лопта-кугла готово динамично лебди у свом бестежинском аутохтону систему и није везана ни за који правац. Данас у вештачким сателитима имамо бестежинско стање а теоретски већ је могуће да се то оствари и на земљи а није далеко ни дан када ће то бити и практично остварено. Познато је да гвоздено тело када се брзо окреће бива намагнетисано. Обрнутим процесом помоћу електромагнетских таласа, могуће је произвести кретање. Ако је то кретање супротстављено тежи, ње неће бити а то је могуће ако се произведу тестерасти таласи.

Франк Лојд Рајтова православна црква у Милвокију, типичан је летећи тањир. Он сам сматра да је доњи тањир изврнута купола еволуције свете Софије у савременој техници.

Са друге стране, Корбизије по свом опису, замишља кров своје католичке цркве у Роншаму, као велико једро лађе. Код Рајта посетиоци су у само дефинисаном простору летећег тањира, они се и не крећу него се емитују. Корбизијеов отворен координисан а не недефинисан простор између масивних зидова није компактан да би могао да се емитује. Он се креће и једри, а посетиоци и догађај се зато не налазе у једру него испод њега. Са друге стране Корбизијеови зидови су отворени за свакога, док затворен тањир може да делује непријатељски као инвазија марсоваца коју не можемо да проникнемо. Тако се ова два система могу да допуњују, јер један води у дупи а излази се из трећег.

На овај начин дошло се најширим обухватом до датог решења на слици.

Оваква свеобухватна чиста архитектура, треба у примени да представља укупна стремљења човечанства, као и церемоније и обреди тих стремљења. Ово зданије би могло да се назове икуменски храм, јер као што смо видели, он је израстао из векова. Савременим техничким језиком овај храм би се могао назвати дворцем космонаута, или прва грађевина Земље. Њен положај требало би да буде у средишту света а то је висораван Памир.

Ненастањена вулканска исконска земља (чист проклијали Гауди) раскрчена је са четири бела пута кроз које су вековима ишли разни народи. Ови правци су конструктивно заклоњени Корбизијеовским конструктивним блоковима од армираног бетона и конструисани чистим стаклом Ван де Роа. Коначно и само превазиђена савршена Земља, најсавршеније слободно тело — дупла купола, односно лопта од злата у стилу је најчистијег Рајта.

У односу на цео космос или на неку ванземаљску цивилизацију, земља треба да има своју јединствену установу. Потребно је једно место где би се одржавале церемоније космонаута, као круна стремљења, и као помирење свих људских стремљења кроз векове.

Космонаут се враћа из васионе, праћен телевизијом, филмом, музиком у целом свету, уздиже се до златне кугле и у њу предаје докуменат свог открића (микрофилм, материју или новооткривено ванземаљско биће).

Summary

Architect Predrag Ristich

ASCENSION OF SPACE

Throughout many different civilizations (Egypt, India, Hetti, Greece) there was a search for degravitation of the space, especially in the sacral buildings. This degravitation or »ascension« of the space was for the first time perfectly realized in the construction of St. Sophia in Constantinople: its central cupola seems to hover above earth. This achievement in marble, before concrete was invented, is a source of perpetual astonishment.

Only in our days the intimate architecture was widely developed. Its main proponents were Frank Lloyd Wright and Le Corbusier. This trend of the aerial architecture reached its perfection in the third great architect Miss Van de Roe, who used mainly glass and steel. However, a shortcoming of this aerial space is the lack of intimacy, which the old architecture possessed. It is more industrial and abstract than human. However, this trend opens new abundance of forms, unimaginable for a sole artist of previous times.

The progress of technical science enabled the appearance of a new art — the film. The film can show everything that man can imagine. Maybe, we are not very far from the invention of a spatial film in which it will be possible to create a vision of all sorts of phantoms at wish. However, architecture will always be limited by the fixed principles of mathematics. Nonetheless, we can foresee, through the development of technics, the abolishment of the difference between a building and a ship, so that the dreamt of illusion may become reality.

However, the aerial trend of architecture imagined by Miss Van de Roe, in its final aspiration, becomes nonsensical, unrealizable. Therefore, there cannot be perfectly pure styles of architecture. They are and should be combined.

The Orthodox church in Milwaukee, designed by Frank Lloyd Wright, resembles to a flying saucer. He considers that the lower saucer of this building is the reversed central cupola of St. Sophia in the contemporary manner of building. Here is an achievement indicating the future development of church architecture.

ИСПРАВКА

У Теолошким погледима бр. 2/73 у чланку др Лазара Милина, Догма о искупљењу и спасењу човека, омашком се поткрала грешка на страни 111 у 10 реду одоздо. Реченица треба да гласи: него је Бог милосрдан, а не како стоји: него је Бог немилосрдан.

Извињавамо се аутору и читаоцима за ову грешку.